

MÁNDY

ROBIN HOODJA

Mándy Iván 1965-ben, a *Delfin könyvek* sorozatban megjelent ifjúsági regénye – a könyv a Móra, majd 1990 után például a Ciceró vagy a Palatinus kiadásaival együtt máig több, mint tíz kiadást ért meg – egyike a valószínűleg legtöbbet olvasott Mándy-szövegeknek, ugyanakkor, főleg a Delfin-kiadások egykori lelkes olvasóiban általában egy dolog nem szokott tudatosulni: Mándy szerzősége. Pedig, ráadásul, nem is az 1965-ös kiadás a Mándy-féle *Robin Hood* első kiadása: az évszám nélkül megjelent első kiadást a katalógusok, bibliográfiák – a megszokott, szögletes zárójelben – 1945-re, vagy 1946-ra teszik.

Az első és a második kiadás között eltelt húsz év gyanakvóvá teszi az irodalomtörténészt. Gyanakodhatunk, hogy hatástörténeti értelemben ez az időbeli szakadás két különálló, egymástól eltávolodó értelmezési keretet hozhat létre, a Mándy-*Robin Hood*ot 1945/46-táján, illetve a hatvanas években (és utána) olvasók emlékezetében. A „koalíciós” évek sajtója és politikai diskurzusa (1946 júliusában jelenik meg például az Újhold első száma) másfajta kontextust teremt Mándy ifjúsági regénye köré, mint a hatvanas évek – meg a közbeeső ötvenes évek mono- és ideologikus – közéleti és kulturális beszédmódjai; és más befogadói keretei vannak az utóbbi évtizedek olvasás- és kiadástörténetének.

Az első kiadásnak kétségkívül van valamiféle, utólag utópisztikusnak mutatkozó látószöge, tele van olyan általános, nyíltan a polgári demokrata, liberális értékrendhez köthető etikai kinyilatkoztatásokkal, amelyek

nyilvánvalóan a harmincas-negyvenes évek konzervatív, keresztény szemléletű ifjúsági regényeinek – az *iskola- és cserkész-regényeknek* – propagandisztikus beszédak-tusaival szemben igyekeznek nagyon határozott ellen-diskurzust teremteni.

Ugyanakkor Mándy Robin Hood-regényének (és persze a *Csutak-regényeknek*, vagy a szintén 1965-ös *Locsolókocsinak* is) ez az *ellendiskurzus* jellege például az ötvenes-hatvanas évek rendszerkompatibilis lányregényeivel (Szabó Magda: *Álarcosbál*, Janikovszky Éva: *Szalmaláng*, Fehér Klára: *Bezzeg az én időmben* stb.) és úttörőregényeivel szemben is érzékelhető.¹ Ha a Mándy-*Robin Hood* szemben áll a két háború közötti cserkész-regényekkel, akkor szemben kell állnia az 50-60-as évek úttörő-regényeivel is. Csakhogy a Mándy-regénynek a hatvanas évek gyerekirodalmi kánonjában elfoglalt helyzete bonyolultabb, hiszen 1960 után a gyerekkultúrához kapcsolt didaktikus és ideologikus diskurzusok kereteit – a Móra Kiadó újfajta szerepvállalása mutatja – a kultúrpolitika lényegesen kitérítette. Anynyira, hogy a Mándy-*Robin Hood* is „része” lehetett ennek az új beszédmódnak: igaz, csak bizonyos átalakításokkal, amelyek talán nem is Mándy, hanem a szerkesztő beavatkozásai.² Vagyis Mándy *Robin Hood*-regénye remek példája annak, ahogyan az ellen-diskurzus belső ellen-diskurzussá képes átalakulni.

Az 1945/46-os Mándy-regénynek az a Robin Hood-témátörténetben példa nélküli megoldása, hogy a regény végén a bujdosók együtt harcolnak a nottinghami bíróval és katonáival a normannok elleni csatában:

az 1945/46-os gyerekolvasónak a koalíciós kormányzás „win-win” szituációjának idealisztikus eszméjét közvetíti. A hatvanas évek gyerekolvasója viszont az „aki nincs ellenünk, az velünk van”³ emblematikus jelszavát olvassa/olvashatja bele a regénynek ebbe az epizódjába. Különösen, mert a regény 1965 utáni, a Delfin-sorozatban kanonizálódott, átírt szövege szerint Robin Hoodék és a nottinghami katonák nem a hódító idegenek, a normannok hadseregével, hanem már a jogos uralkodó, Oroszlánszívű Richárd hatalmának védelmében a trónbitorló János herceg seregével veszik fel a küzdelmet. Mándy 1945/46-os *Robin Hood*-jában a *Csapda* című fejezet végén, a csata leírása után ez olvasható:

A városbíró a bujdosókhoz lépett. Megfogta Robin Hood kezét.

– Hadd szorítsam meg a kezedet Nottingham polgárai előtt, Robin Hood!... Még egyszer kérlek, ne haragudj az üldöztetésekért.

Csönd volt. Mindenki Robinra nézett.

A szabad brittek kapitánya fölemelte a fejét. Elnézett a tömeg fölött a mező felé, ahol szétkergette a normann sereget.

– Nem haragszom, városbíró uram... És ezután együtt küzdünk a normannok ellen!...

Még akart valamit mondani, de a tömeg az emelvényre rohant és vállra kapta. Úgy vitték végig Nottingham utcáin.

– Éljen Robin Hood!...

– Éljenek a szabad brittek!...⁴

Az 1965-ös, és a későbbi kiadásokban ezen a helyen a következőt olvashatjuk:

A városbíró lépett hozzájuk.

– Hadd szorítsam meg a kezedet Nottingham polgárai előtt, Robin Hood. Még egyszer kérlek, ne haragudj az üldöztetésekért.

Csönd volt. Mindenki Robinra nézett. A szabad britek kapitánya fölemelte a fejét. Elnézett a tömeg fölött a mező felé, ahol szétkergette János herceg seregét.

– Az ellenségtől megszabadítottam Nottinghamet. De ha kell, még egy zsarnoktól is megszabadítom ezt a várost.

A városbíró pislogott.

– Igazán nem tudom, kire gondolsz ...

– Mi, szabad britek, most elvonulunk innen – folytatta Robin –, de abban a percben visszatérünk, ha azt halljuk, hogy valakivel igazságtalanság történt Nottingham városában. Soha ne feledd el, hogy élnek és harcolnak a szabad britek, hogy él és harcol Robin Hood!

A tömeg az emelvényre rohant, és vállára kapta. Úgy vitték végig Nottingham utcáin.

– Éljen Robin Hood!

– Éljenek a szabad britek!⁵

Ha működtethető az 1965 utáni évtized politikai allegóriája, a Mándy-szöveget átíró, delfinizáló, rendszer-kompatibilis szerkesztő⁶ fejében egy Richárd/Kádár, János herceg/Nagy Imre párhuzam is megjelenhetett. Vagy éppen fordítva: a Richárd/Nagy Imre és János/Kádár párhuzamok – János és János! – következménye az lehet, hogy a hatvanas évek gyerekolvasója érzékelheti a 60-as évek politikai rezsimje által az igazság és az árulás fogalmi köré szőtt hatalmi diskurzus és a politikai ideák közötti disszonanciát: azt, hogy az „életben” nem Richárd győz, hanem János.

A Robin Hood-témában rejlő „bújdosó”, hatalom-ellenes diskurzus polgári liberális háttere bombasztikus módon változik meg az 1965-ös szövegváltozatban. Az 1945/46-ös szövegváltozat:

– Polgárok vagyunk, fiam. Egyszerű Polgárok.

– Polgárok – bölintott Willy. – Ó, milyen szép szó ez! És talán azt jelenti, hogy mindent eltűrjünk, hogy mindenki elbánhat velünk?! Hát nem, apám, ez a szó mást jelent!

– Nekünk már semmit se jelent – sóhajtott az öreg. – Most már üldözöttek vagyunk. Vadásznak ránk, mint az állatokra. Többet aligha mehetünk Nottingham városába.

– Százszor inkább ez az élet, mint a szolgaság! – kiáltott Willy. – Az erdőben legalább szabadok vagyunk.⁷

Az 1965-ös és az összes többi, azóta megjelent kiadásban:

– Jobbágyok vagyunk, fiam. Egyszerű jobbágyok.

– Jobbágyok – bölintott Willy. – Talán azt jelenti ez a szó, hogy mindent eltűrjünk, hogy mindenki elbánhat velünk?!

– Most már üldözöttek vagyunk – sóhajtott az öreg. – Mától fogva vadásznak ránk, mint az állatokra. Többet aligha mehetünk Nottingham városába.

– Százszor inkább ez az élet, mint a szolgaság! – kiáltott Willy. – Az erdőben legalább szabadok vagyunk.⁸

A politikai háttér-diskurzusok változásai ellenére nyilvánvaló, hogy a Mándy-*Robin Hood* mindkét változatának alapmotívuma a – már az angol-francia romantikában megjelenő – „szabadság”-motívum. Walter Scott: *Ivanhoe* (1819), George Payne Rainsford James: *Forest Days* (1843) című regényei (James regényét 1844-ben,

Robin Hood címen Petőfi Sándor fordította magyarra),⁹ idősebb Alexandre Dumas, *Le Prince de Voleurs*-je (1872) magától értetődően képviselik – azaz vetítik vissza a középkorba – ezt a klasszikus, polgári liberális szabadságesszmét. Ez a Mándy-regényt átszövő, polgári, majd a hatvanas évektől valamiféle, még vállalhatónak tűnő, „plebejus” szabadság-narratíva Mándynál egyfajta büntudatból is fakadhat. Mándy „szégyellni-való” pályakezdését, az 1939-ben, a szélsőjobbos sajtóban megjelent két „antiszemita” novellát, a *Jakab úr* és *A karperec* című karcolatait is igyekezhetett feledtetni a *Robin Hood* megírásával.¹⁰ (A Palatinus Kiadó háromkötetes, *Mándy összes* novelláit összegyűjtő kiadásában 1940 előttről nincsenek is szövegek.)¹¹

De nem csak arról van szó, hogy Mándy Iván *Robin Hood*-jának 1965-ös, második kiadása tekinthető az első kiadás átírásának. A későbbiekben mindig az átírt, 65-ös szöveg jelent meg az újabb kiadásokban, még a 2003-as Palatinus-féle kiadásban is, és ezt digitalizálta – nem az 1945/46-ost! – a Digitális Irodalmi Akadémia Mándy-oldala is: hanem az „átírás” kifejezést az 1945/46-os változat más értelemben is használja. Ez áll a belső címlapon:

ROBIN HOOD A SHERWOODI ERDŐ LOVAGJA

MÁNDY IVÁN
ÁTÍRÁSA

RÉVAI

Vajon minek az *átírása* az 1945/46-os Mándy-regény? És a továbbiakban – eszerint tehát „az átírás átírásában” – miért nem szerepel soha többé az „átírás” mint műfaji megjelölés?

Filológiai értelemben nem könnyű nyomára bukanni az átírt forrásnak, hiszen a Petőfi-fordítás harmadik kiadása (1891) és az 1940-es évek közötti időszakban nem jelent meg magyar *Robin Hood*-könyv, fordítás sem. Ha az európai, közöttük a szakirodalom által számon tartott hatvanegynéhány, 19-20. századi angol nyelvű változat közül dolgozott volna át valamit Mándy, azt sem lenne könnyű azonosítani. Voltaképpen már George James 1843-as feldolgozása kanonizálja a 15. század közepe után fennmaradt *Robin Hood-balladák*, a *Robin Hood kis gestája* és a Mayday ünnepéhez kapcsolódó *dramatikus játékok* történeteiből származó epizódokat, a Little Johnnal és Tuck báráttal való párviadalt, a nottinghami íjászversenyt, az üstfoltozó parodisztikus elbeszélését, a Mariannal folytatott szerelmi viszonyt, a Guy of Ghisborne-nel való

párviadalt és más történetelemeket: ezek aztán kötelező elemei lesznek az angol parafrázisoknak, vagyis az epizódok mentén nem jutunk előbbre.¹²

Van viszont egy másik filológiai irány: 1940 és 1944 között, két kötetben jelenik meg Menyhárd Sebestyén „a magyar ifjúság számára készült átdolgozása” (*Robin Hood, a bujdosó* és *Robin Hood, a bujdosók vezére* címen),¹³ ami viszont egy igazi cserkész-regény. (A Hungária kiadó a regények kötésén is két cserkész-regényt reklámoz, Rába Leó *Fiúk, miénk a jövő!* és Wilhelm Speyer *Jü-En hu, a kínai cserkész* című regényeit.) Menyhárd Sebestyén átdolgozásának forrása azonban – bár a kiadó nem jelöli meg – egyértelműen megnevezhető: a könyv Louis Rhead, angol-amerikai író 1912-ben publikált, *Bold Robin Hood and his Outlaw Band* című regényének¹⁴ átírata. A Rhead-könyv kultikus könyv, ugyanis a Robert Baden-Powell által 1908-ban alapított nemzetközi cserkész-mozgalom egyik alapszövege: a cserkészlet rekvizitumaira, az egyenruha egyes elemeire, a szervezeti és a tábori élet kereteire is hatott a történeti mintaként olvasott Rhead-regény.¹⁵ Rheadnél és Menyhárdnál Robin mindig maga tisztogatja a fegyverét, megmenti a fogságba esett bajtársait, stb.

A Menyhárd- és a Mándy-regények nem túl szoros összehasonlása is igazolja, hogy a két könyvnek köze van egymáshoz (fejezetek,¹⁶ szereplők jellemei), és hogy Mándy nem a Rhead-féle eredetiből, hanem a Menyhárd-parafrázisból dolgozott, annak változtatva meg, „írta át” irodalmi (narrációs) és ideológiai (keresztény-konzervatív) polgári liberális karakterét.

Egy másik lehetséges „átírás” egyúttal médiumváltást is jelöl: 1938-ban mutatták be Amerikában, és a pesti mozik 1939. január elsejétől vetítették¹⁷ Michael Curtiz (Kertész Mihály) színes Robin Hood-filmjét Errol Flynn és Olivia de Havilland főszereplésével. (A Szent István körút 16-ban akkor működő ELIT mozi színesben is vetítette! A filmet 1958. novemberétől újra játszották Magyarországon.)¹⁸ Kertész Mihály filmje lényegében a Robin Hood regény-történetben kanonizált epizódosort viszi végig, és nemcsak 1938-ban, de még évtizedekkel később is pazar látvánnyal kápráztatta el a nézőit. Kertész Mihály filmje alakította ki, sőt, alapvetően ez a film határozta meg a későbbi könyvillusztrációk, képregények, diafilmek ikonográfiáját, például ebben a filmben jelenik meg a jellegzetes, ahogy Mándy írja: Robin Hood-„satyak”. Ugyanakkor a film „dráma”-szerűségében is – *dráma* mint film-műfaj! – nagyon erős: a párbeszéd, dialógusok, nagyjelenetek ugyanolyan jól kidolgozottak, mint a film akciójelenetei, az íjász-mutatványai és a kardpárbajok koreográfiája: nagyon emlékezetes Robin/Flynn párbaja a toronyba vezető csigalépcsőn.¹⁹

Talán filmes hatás, hogy a Mándy-regénynek éppen az a legfontosabb narrációs technikája – szemben akár

a „James György”-, vagy a Menyhárd Sebestyén-féle mesélős, mindentudó, sőt didaktikus, tanító elbeszélőket alkalmazó változatokkal –, hogy alapvetően beszédhelyzetekre és párbeszédre épít. Egyfajta narratív extremitásként – érdemes végigszámogatni a szövegben – a Mándy-regény teljes terjedelmének legalább háromnegyede *dialógus*! A regény narrátora lényegében csak a beszédhelyzetek környezetének leírásában, illetve a párbeszéd rövid közbevetéseiben, a dialógusban jelen lévő beszélők bonyolult viszonyainak jellemzésében, a megszólalások modalitásának jelzésében van jelen. Vagyis, mintha a Mándy-regény olvasása közben egy képzeletbeli hangosfilmes változat dialógusait, alternatív forgatókönyvét olvasnánk:

– No, ez aztán furcsa parancs, annyit mondhatok!... Nemes létemre fizessenek? Nem hiszem, hogy bármely angol város pénzért engedné be az idegeneket. De jól van! – Hét aranyat hajtott a kapitány felé. – Ennyi elég lesz? És még egyet!... Mondd csak, nemes kapitány, mit csináltok az ilyen pénzekkel?

– Nottingham szegényeit támogatjuk – mondta a kapitány. – Nottingham utcáin nem is látsz koldust, nemes lovag! Erről majd magad is meggyőződhatsz!...

– Az már igaz – morgott Charles. – Nottingham koldusait vagy kikorbácsolják, vagy tömlöcbe vetik. A kapitány tisztelgett a kardjával.²⁰

A filmet, természetesen, 1939-ben felirattal vetítették Magyarországon, ennek a szövegét ma már aligha lehet rekonstruálni: vagyis nincs lehetőségünk a regény megírásakor ismert magyar filmfeliratokat és a Mándy-párbeszédet közelebről is összevetni. Az 1958-as felújításkor is magyar felirattal ment a film: egy 2003-as, német kiadású dupla dvd-n van magyar nyelvű srt-fájl, talán ez az 1958-as magyar feliratok alapján készült. Mándy nyilvánvalóan amúgy sem másolni, vagy átvenni szándékozott feliratokat: inkább egy a film szituációihoz, jeleneteihez lazán kötődő, de sokkal összetettebb – Mándy regényében gyakran dicsérik Robin Hood-ot, hogy milyen jól szónokol, milyen „szépen beszél” –, sokkal szellemesebb párbeszédet akart írni a filmben hallható/olvasható dialógusoknál.

A dialógusok provokatív túlsúlyának azonban van etikai dimenziója is. A néhai és mai, 8-14 éves, a Delfin-könyvet forgató olvasó ugyanis nem egy narratív vagy ideologikus *tekintély* ítéleteit követve kell döntsön a szövegben elhangzó kijelentésekről, hanem magának a gyerek-olvasónak kell különbséget tennie a párbeszéd rejtett, performatív konfliktusai között; a hazugságokat, az etikai normákat, az ironiát általában a narrátor segítségével *nélkül* kell felismernie. Az előbb idézett, a Nottingham szegényeiről folyó dialógus megértésé-

hez sem a narrátor, hanem egy másik szereplő keserűen ironikus megjegyzése („Nottingham koldusait vagy kikorbácsolják, vagy tömlöcbe vetik”) segít hozzá; sőt, Charles megjegyzése nélkül is értenie kell a gyerekolvasónak, hogy a kapitány hazudik, amikor azt állítja, hogy a kapupénz a szegényekhez jut, és hogy a nottinghami őrőség – egyszerűbb esetben – a saját zsebére dolgozik. Amennyiben komolyan vesszük a gyerek- és ifjúsági irodalmi szövegek akkulturációs (akkomodációs vagy asszimilációs) funkcióit – abban az értelemben,

ahogyan ennek különböző, társadalmi, nyelvi, retorikai, pszichológiai, műfaji stb. irányairól Hans-Heino Ewersnél olvashatunk²¹ –, akkor világossá válhat, hogy Mándy Robin Hood-regényének éppen az a különösége, hogy a közösségi/közéleti/politikai diskurzusoknak a párbeszéd hermeneutikájába, a kölcsönös megértésre irányuló dialógus szabályaiba igyekszik bevezetni a gyerekolvasót, illetve megismerteti a gyerekolvasóval a retorikai elemzésnek azokat a készségi szinten elsajátítható, egyszerű eszközeit, amelyeknek a segítségével a párbeszédet tönkre tenni szándékozó, kizáró, destruktív, diktatórikus, ártó szándékú beszédet le lehet leplezni. Mándyt – ha nyilván nem is gondolkodott ennyire pragmatikusan a *Robin Hood* első kiadásának megírásakor, de – feltehetőleg intencionálta az 1945 és 1948 közötti relatíve szabad közéleti közbeszéd. A 1965 utáni változat – vagy a Delfin-sorozatot szerkesztő Rónaszegi Miklós sugallatára ő maga, vagy pusztán belátásból szabad kezet adva a szerkesztőnek? – maga kezdi rongálni, korlátozott érvényűvé változtatni ezt az eredeti, etikai „szabadis-

kolát”. A pályaképből talán látszik, hogy Mándy kevésbé tekintette a maga számára identikusnak a *Robin Hood*-ot, mint a többi ifjúsági művét, az *Arnold a bálnavadásztól* a *Csutak és Gyáva Dezsőig* stb.

Még egy szempontból érdekes az, ami a dialógusok sorából összerakott történetmondásnak nem is annyira a retorikai, hanem a performatív szerkezeteiből következik. A Mándy-regény – akár az első, akár az átdolgozott változatát nézzük – műfaji transzfigurációja nem egyedül a filmes dialógus (vagy elképzelt forgatókönyv) felé mozdul el, hanem nagyon is reálisan a gyerekbándák, gyerekközösségek imaginatív, közös drámajátékai irányába (is). Az olvasónak néha az az érzése támad, hogy elsősorban nem is a történelmi regények megtörtént/megtörténhetett, hiteles/fiktív (lásd Walter Scott,

„James György” és a többiek történelmi és kvázi-történelmi narratíváit!) koordinátaival behatárolt rekonstrukciós mintázatai figyelhetők meg a Mándy-regényben, és bizonyos, szűkebb értelemben a Menyhárd Sebestyén-regényben sem! Nem történelmi vagy a történelmi legendákból szalasztott hősök, vagy a hősöket megszemélyesítő filmszínészek vannak jelen a Mándy-*Robin Hood* olvasása közben az olvasó mentális képeiben, hanem mintha a gyerekek önfeladt, a hősökkel azonosulni tudó, a felnőtt- és gyerek-lélektani típusok szerint szerepeket osztó, majd a szerepeket újrarendező gyerekközösség komoly játékát figyelnék. Éppen úgy, mint majd a *Csutak*-regényekben és a *Csutak*-rádiójátékban. És ebből a szempontból nem fontos, hogy 1946-ban, 1965-ben, vagy 2019-ben vagyunk-e. ■ ■ ■

JEGYZETEK

- Márcsak azért is, mert a két háború közötti cserkész-regények és az ötvenes évek úttörő-regényei között poétikai értelemben nincs különbség, csak az ideológia változik ellenkező előjelűvé: pl. Buday Géza 1938-as *Krasznabecsi háború* és Bogáti Péter 1961-es *Az ágasvári csata* című regényeiben az erdei élet romantikája, a csoporttudat kialakulásának narratívája, a közösségi normasértések humorral büntetése egyaránt jelen van.
- Hol lennének „delfinek”, ha nem a Delfin-sorozatban? Vö.: Szörényi László, *Szöveg gondozás magyar módra (Delfinológiai vázlat)* = Sz. L., *Delfinárium: filológiai groteszkek*, Miskolc, 1998.
- Kádár János 1957. május 1-i beszédének politikai szalagcímme vált mondata.
- Mándy Iván, *Robin Hood, a sherwoodi erdő lovagja*, Révai, Bp., [1945 vagy 1946.] 177–178.
- Mándy Iván, *Robin Hood*, 6. kiadás, Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó, Bp., 1985. 206. [Delfin-könyvek], ld. még Mándy Iván, *Robin Hood*, Palatinus, Bp., 2003. 267–268. (Ez utóbbi szövegváltozat olvasható a Digitális Irodalmi Akadémia Mándy-gyűjteményében is.)
- „Felelős szerkesztő: Rónaszegi Miklós”, Mándy, 1985. 216. [kolofon]
- Mándy, [1945/46]. 20.
- Mándy, 1985, 19., és Mándy, 2003, 23. [DIA/Palatinus]
- Robin Hood*. Angol regény, írta James György, fordította Petőfi, Pesten, Hartleben, 1844. [Külföldi regénytár XXII–XXIII.]
- Jakab úr*, Magyarország, 1939. január 29. 2., *A karperec*, Magyarország, 1939. augusztus 29. 2.
- A háromkötetes, legteljesebb novellagyűjtemény első darabja, a *Hittel és hit nélkül*, 1940-ben íródott: Mándy Iván, *Novellák I.*, Palatinus, Bp., 2003. 7–10.
- Elisabeth Frenzel, *Stoffe der Weltliteratur*, Kröner, Stuttgart, 1988. 648–649.
- Robin Hood, a bujdosó*, a magyar ifjúság számára átdolgozta Menyhárd Sebestyén, Hungária, [1940] és *Robin Hood, a bujdosók vezére*, a magyar ifjúság számára átdolgozta Menyhárd Sebestyén, Hungária, [1944]
- Louis Rhead, *Bold Robin Hood and his Outlaw Band*, Harper & Brothers, 1912.
- „There are historical associations connected with it which give the staff a sentimental value if we look back to the first British Boy Scouts of a Cuhulain armed with staffs, the pilgrims or «good turn trampers», with their cockle-shells and staffs, the prentice bands of London with their cloth yards and their staffs, the merry men of Robin Hood with bows and quarter staffs, down to the present-day mountaineers, war-scouts, and explorers; these all afford a precedent which should have its romance and meaning to the boy if properly applied.” – írja Baden-Powell egy 1917. augusztusában kelt, a cserkész-mozgalom számára írt ajánlásában. Vö. <http://usscouts.org/history/bpoutlook3.asp>
- Menyhárd átdolgozásának I. *Robin Hood megismerkedik a király vadászaival*, II. *A bujdosók vezért választanak*, III. *A félelmetes Little John*, VI. *Tuck barát legény a talpán*, VII. *Robin Hood az ifjások királya*, VIII. *Párbaj az erdőn* stb., címmel jelölt fejezeteit, a fejezetek epizodikus rendjét Mándy is átveszi: v.ö. *A király vadászai*, *Az erdő kapitánya*, *Little John*, *Tuck barát*, *A verseny*, *A párbaj* stb. című fejezetekkel!
- Az Est, 1939. január 1., vasárnap. 8.
- Film-Színház-Muzsika, 1958. november 14.
- Kertész *Robin Hood*-filmje teremti meg a „film de cape et d'épée”, a „kardozós” filmek évtizedeken át roppant népszerű műfaját.
- Mándy, [1945/46]. 34., változatlan szöveggel: Mándy, 1985. 35., Mándy, 2003. 41. [Palatinus-DIA]
- Hans-Heino Ewers, *Kind- und Jugendgemäßheit: Akkomodation und Assimilation* = uő., *Literatur für Kinder und Jugendliche. Eine Einführung*, Fink, Paderborn, 2012. 167–195.

Hermann Zoltán (1967): irodalomtörténész, színikritikus, a Károli Gáspár Református Egyetem oktatója.